

Բանավեճ և քննարկում

ՓՈՒԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆ, ՕՏԱՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԷԿՉՈՏԻՉՄ
(տարբերական փորձ)

ԱՐԵՎԻԿ ՔԱՄԱԼՅԱՆ

Հայ լեզվաբանությունը հաճախ է անդրադարձել փոխառություններին ու օտարաբանություններին, սակայն գրեթե չի անդրադարձել սրանց հետ սերտորեն կապված մի այլ երևույթի՝ այսպես կոչված էկզոտիզմներին: Ինչպես գիտենք, փոխառյալ է համարվում այն բառը, քերականական իրողությունը, որը վերցրել ու վերցնում ենք օտար լեզուներից (անմիջական և միջնորդավորված), և որի համարժեքը չունենք: Օտարաբանություն է համարվում այն բառը, որի համարժեքն ունենք մեր լեզվում, սակայն այս կամ այն պատճառով շարունակում ենք գործածել օտար բառը (քերականական օտարաբանությունների մասին այստեղ չենք խոսի, քանի որ մեր նպատակն այլ է): Մակայն դժվար է սովորական փոխառություն համարել, օրինակ, հետևյալ կենդանիների, թռչունների անունները՝ **ագուտի, վոմբատ, տրագուպան**, արևադարձային մրգերից, բույսերից **ռամբուտան, դուրիան, մարուլա, բանկսիա** և այլ բառերը. սրանք հայերենի բառապաշարի մաս չեն կազմում, հանդիպում են խիստ հազվադեպ՝ հիմնականում թարգմանական գրականության մեջ (գեղարվեստական, գիտական): Ուրեմն հարկ է այս կարգի բառերը՝ էկզոտիզմները, տարբերակել սովորական փոխառություններից՝ այն օտար բառերից, որոնք արդեն մտել են հայերենի բառապաշարի մեջ, ունեն համեմատաբար ակտիվ կիրառություն, ծանոթ են լեզվակիրներին մեծ մասին:

Այնինչ «Լեզվաբանական բառարանում» օտարաբանություններն ու էկզոտիզմները նույնացվում են. «Օտարաբանություն - օտարալեզու՝ այլալեզու բառ, դարձվածք, արտահայտություն, արտասանություն..., որ գործածվում է մայրենի լեզվում, և որի օտարամուտ լինելը խոսող հանրության կողմից գիտակցվում է, և կամ որի համարժեք բնիկ միավորը առկա է մայրենի լեզվում: Սրանք գործող **նորմայից շեղվող և խորթ** ձևեր են» (ընդգծումն իմն է - Ա. Ք.), և նույն տեղում. «...օտարաբանությունները հաճախ գործածվում են այլ ժողովրդի կյանքի նկարագրությունը տալիս՝ տեղական կոլորիտ ստեղծելու համար»¹: Այսպի-

¹ «Լեզվաբանական բառարան», Եր., 1975, էջ 313:

սով, մեր լեզվաբանները հաճախ հստակ տարբերակում չեն մտցնում փոխառության և էկզոտիզմի, փոխառության և օտարաբանության միջև, այնինչ տարբերություն, այնուամենայնիվ, կա:

Էդ. Աղայանը շատ հպանցիկ անդրադարձել է այս հարցին. «Փոխառյալ բառերի մեջ յուրահատուկ տեղ են գրավում այսպես կոչված **հատկական փոխառությունները**: Այդպես են կոչվում այն փոխառյալ բառերը, որոնք ցույց են տալիս այս կամ այն երկրին հատուկ երևույթներ, այս կամ այն ժողովրդին հատուկ սովորույթներ, կենցաղային երեվույթներ, իրեր են»²:

Պ. Պողոսյանն էլ այս բառերը կոչում է **օտարամոծություն**. «Օտարամոծություն են այն բառերը, որոնք առնվում են օտար միջավայրից և սվյալ պահի թելադրանքով գործածվում են խոսքի մեջ՝ միջավայրի անմիջականությունն ընդգծելու կամ սվյալ գաղափարն այլ կերպ արտահայտելու հնարավորություն չունենալու պատճառով»³: Նա նշում է նաև, որ օտարամոծություններն ամենից հաճախ հանդիպում են թարգմանական գրականության մեջ, ինչպես նաև այն հեղինակների գործերում, որոնք գրում են այլ ազգերի, ժողովուրդների, երկրների մասին⁴:

Էկզոտիզմներին բավականին մանրամասն անդրադարձել ու անդրադառնում է ռուս լեզվաբանությունը⁵, թեև այնտեղ էլ երբեմն էկզոտիզմները նույնացվում են բառարանային համարժեք չունեցող բառերի (безэквивалентная лексика) և ռեալիաների (реалии) հետ: Խնդիրն ամենայն հավանականությամբ տերմինների միջև հստակության բացակայությունն է: Խառնաշփոթից խուսափելու նպատակով այս հոդվածում կգործածենք էկզոտիզմ տերմինը՝ որոշակիորեն առանձնացնելով էկզոտիզմները փոխառություններից և օտարաբանություններից: Իհարկե, էկզոտիզմները սերտորեն կապված են այսպես կոչված ազգային ռեալիաների (իրույթ)՝ այլ ժողովրդի կյանքին, կենցաղին, մշակույթին, նաև պատմությանն ու աշխարհագրությանը, լեզվամտածողությանը բնորոշ առարկաների, երևույթների, հասկացությունների հետ: Բայց ամեն դեպքում տարբերություններ կան. ազգային ռեալիաները էկզոտիզմներ են, սակայն ոչ բոլոր էկզոտիզմներն են ազգային ռեալիաներ, ինչպես նաև բառարանային համարժեք չունեցող ոչ բոլոր միավորներն են էկզոտիզմներ:

² Գ. Ջահուկան, Է. Աղայան, Հայոց լեզու, 1-ին մաս, Ա պրակ, Եր., 1980, էջ 330:

³ Պ. Պողոսյան, Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքներ, գիրք 1, Եր., 1990, էջ 161:

⁴ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 162:

⁵ Էկզոտիզմների և ռեալիաների մասին տե՛ս, օր., **Влахов С., Флорин С.** Непереводимое в переводе. М., 1980. **Бархударов Л.** Язык и перевод. М., 1972, **Федоров А.** Основы общей теории перевода. М., 1983, **Гарбовский Н.** Теория перевода. М., 2004, **Верещагина Е., Костомаров В.** Язык и культура. М., 1990, **Рецкер Я.** Теория перевода и переводческая практика. М., 2004. **Алексеева И. С.** Введение в переводоведение. М., 2004 ևն:

Էկզոտիզմները, ի տարբերություն սովորական փոխառությունների, մեծ մասամբ այդպես էլ չեն դառնում փոխառու լեզվի ակտիվ բառապաշարի մաս⁶: Ընդգծենք, որ էկզոտիզմների մի մասը հաճախակի գործածվելու հետևանքով ժամանակի ընթացքում կարող է վերածվել սովորական փոխառության, ինչպես այսօր արդեն փոխառություն են (կամ փոխառություն դառնալու ճանապարհին են) **մանգո, կիվի, պիցցա, վիսկի, ռոմ, տեկիլա** և այլ բառերը: Դրան նպաստում են ժամանակակից տեխնոլոգիաները, տարբեր ազգերի, մշակույթների միջև ավելի ակտիվ շփումները, և որոշ ազգային ռեալիաներ դադարում են որպես այդպիսին գիտակցվելուց: Շատ բան կախված է նաև փոխառու լեզվում բառի գործածության հաճախականությունից:

Այս հոդվածում չենք անդրադառնա հին և հնագույն փոխառություններին, քանի որ դրանք վաղուց մերվել են մեր լեզվին և այլևս չեն գիտակցվում իբրև փոխառություն:

Եվ այսպես, արդի արևելահայերենում կա օտար բառերի մի քանի հիմնական խումբ՝ փոխառյալ բառեր, օտարաբանություններ, էկզոտիզմներ և պայմանականորեն օտարամոծություններ կոչվող բառեր:

1. Փոխառյալ բառեր (գիտակցվող փոխառություններ). սրանք վերցրել ենք օտար լեզուներից, քանի որ դրանց հայերեն համարժեքը չունենք կամ դեռ չունենք: Այդ բառերը սովորաբար անվանում են առարկա, երևույթ, հասկացություն, որոնք մտել են մեր կյանքի, կենցաղի մեջ. օր.՝ **անանաս, մանգո, կիվի, նոութբուք, պլանշետ, այֆոն, թրիլեր, բիկինի, խաչապուրի, բիսկվիտ, պելմենի** ևն:

2. Օտարաբանություններ. սրանք օտար լեզուներից վերցված այն բառերն են, որոնց հայերեն համարժեքը ունենք, լեզվակիրների մեծ մասն այդ համարժեքները գիտի, սակայն այս կամ այն պատճառով (հիմնականում սովորույթի ուժով) շարունակում ենք գործածել օտար բառը: Հատկապես շատ են ռուսերենից կամ ռուսերենի միջոցով վերցրած բառերը, իսկ վերջին տարիներին սրանց ավելացել են նաև անգլերեն բառերը (օր.՝ **սավոկ, վեդրո, շկաֆ, կուխնյա, լիֆտ, կռանտ, քոփի, պրինտ, սեյվ, քենսըլ, էնթըր** ևն):

Հատուկ ուզում ենք ընդգծել, որ թեև համեմատաբար նոր փոխառած բառերի մի մասի համար ժամանակի ընթացքում ստեղծվում են հայերեն տարբերակներ, սակայն միշտ չէ, որ դրանք համագործածական են դառնում: Ստորև բերվող օրինակները վերցրել ենք տարբեր դասագրքերից, բառարաններից (այդ թվում և էլեկտրոնային), հոդվածներից⁷:

⁶ Տե՛ս, օր., «Словарь лингвистических терминов». М., 2006.

⁷ Տե՛ս «Տերմինաբանական և ուղղագրական տեղեկատու», Եր., 2006, Ալ. Մարգարյան, Ա. Հայրապետյան, Օտար բառերի բացատրական բառարան, Եր., 2004, Ռ. Մաքապետյան, «Նոր և նորակազմ բառեր հայերենում» բառգրքույկ, Եր., 2014, Վ. Սահակյան, Ուղղագրության, կետադրության և խոսքի զարգացման ուղեցույց, Եր., 2014, Հ. Զաքարյան,

Կա մի քանի հիմնական պատճառ, երբ հայերեն թարգմանություններ գրեթե հնարավորություն չունի համագործածական դառնալու (լավագույն դեպքում դրանցից մի քանիսը երբեմն հանդիպում են միայն գրական-գրքային ոճերում, ինչպես այլուրեքությունը, ընկճախտն ու խափանարարությունը): Այդ պատճառներն են.

❖ Հայերեն բառը փոխառյալ բառի համեմատ չափազանց երկար է (**պուլտ-հեռակառավարման վահանակ** (որը հետագայում փոխարինվեց ավելի կարճ՝ **վահանակ, հեռավար** տարբերակներով), **ֆուտուրիզմ-ապագայապաշտություն, կուրիզմ-խորանարդապաշտություն, հակադեպրեսանտ-հակաընկճախտային (դեղա)միջոցներ, մենինգիտուղեղափառատապ, դիվերսիա-խափանարարություն** ևն):

❖ Անբարեհունչ է, երբեմն նաև զավեշտական (**շոկ-ցնցակաթված, շոկային թերապիա-ցնցաբուժություն, գինեկոլոզ-կնախտաբան, էֆորիա-բերկրաթմբիք, սենսացիա-ցնցադեպ, ֆլումաստեր-թաղքագրիչ, վաֆլի-փրփրահացիկ, կոմա-մահաքուն, սիֆոն-ծծաքաշ** ևն): Միկրոբը վաղուց թարգմանել ենք **մանրէ**, սակայն բոլորովին վերջերս լույս տեսած բառարանում մանրէի կողքին հանդիպեցինք նաև մեղմ ասած զվարճալի **«կենսիկ»** տարբերակին⁸:

❖ Թարգմանված բառն ամբողջությամբ չի արտահայտում փոխառյալ բառի իմաստը/իմաստները, քանի որ բնագրի լեզվի բառն ունի ավելի լայն իմաստ, իսկ թարգմանության լեզվի բառը թարգմանում է լավագույն դեպքում ընդամենը 1-2 իմաստը: Օր.՝ **կուլտուրա-մշակույթ**, բայց չենք ասի «մարդը խոսելու մշակույթ չունի», **կոլորիտ-գունավորում, երանգավորում**, բայց չի կարելի կոլորիտ ունեցող քաղաքին ասել գունավորում կամ երանգավորում ունեցող, **պրոցես-գործընթաց**, բայց չենք ասում բորբոքային գործընթաց, խմորման գործընթաց: **Աուտիզմն** էլ **ինքնամփոփությունը** չէ, ինքնամփոփ կարող է լինել ոչ միայն աուտիզմով հիվանդ մարդը: **Պոտենցիալը** թարգմանել ենք շատ դիպուկ ու գեղեցիկ **ներուժ** տարբերակով, սակայն դա բառի միայն մի իմաստն է թարգմանում, իսկ պոտենցիալ հանցագործը, պոտենցիալ մարդասպանը ոչ մի կերպ ներուժ ունեցող հանցագործն ու մարդա-

Օտարաբանությունների արտամղման միտումները հայերենում, «ԲԵՇ», 2002, № 1, էջ 133-140, Մայքրոսոֆտի «**Լեզվի սրահ**» (<http://www.microsoft.com/Language/en-US/Default.aspx>), Ռուս-հայերեն բառարան (<http://brn.armenia.ru/ru/brn>), Ռ. Թարումյանի մասնագիտական բառարանները (<http://books.tarumian.am/Grqer/Hamakargich/GirqHam.pdf>), ինչպես նաև՝ **Ա. Ղարիբյան**, «Ռուս-հայերեն բառարան», **Էդ. Աղայան**, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, **ԺՀԼԲ** ևն:

⁸ Տե՛ս **Ռ. Մաքսպետոյան**, նշվ. բառգրքույկը: Այս բառարանում քիչ չեն արևմտահայերենից վերցրած այսպիսի անբարեհունչ կամ զավեշտական բառերը՝ **մանեկեն-մարդափոխան, խոլեստերին-մաղձետ, շարմանկա-անվաջութակ, կոնտրաբաս-համաբամբ, շոկոլադ-կոլոնաստ** ևն, որ նույնիսկ արևմտահայերենում չեն գործածվում, և այնքան էլ պարզ չէ, թե ինչու են այսպիսի բառերն ընդհանրապես ընդգրկվել բառարանում: Հանուն արդարության ասենք, որ բառգրքույկի հեղինակն առաջաբանում նշում է, որ որոշ բառերի հետ ինքն էլ համամիտ չէ:

սպանը չեն: **Պրոֆեսիոնալ** արվեստագետին, նկարչին, քանդակագործին էլ չես ասի **արհեստավարժ**, ուրեմն արհեստավարժն էլ պրոֆեսիոնալի համարժեքը չէ: **Աբսուրդն** էլ **անհեթեթությունը** չէ միայն. արսուրդի թատրոնը անհեթեթության թատրոնն չէ:

❖ Մի օտար բառի դիմաց ունենք մի քանի հայերեն տարբերակ, ինչը խառնաշփոթի պատճառ է դառնում. **ինֆորմացիա-լրատվություն//տեղեկատվություն//հաղորդատվություն//տեղեկույթ, բրաուզեր-զննիչ/զննարկիչ/դիտարկիչ, տերմին-գիտաբառ//եզր//եզրույթ//եզրաբառ, scanner-ծրիչ/պատկերամուտ, cursor-նշիչ/նշիկ/նշորդ, desktop-սեղան/սեղանակ//աշխատասեղան** են:

❖ Լեզվակիրների մեծ մասը տեղյակ չէ, որ կա հայերեն տարբերակ (**сoвoк- աղբաթի/զոզաթի/-ակ//աղբհանիչ, պլաստիլին-ծեփոն, դիսպետչեր-կարգավար), скрепка-ամրակ, рожок-կոշկաթի/եղջյուրիկ//հագնելաթի** (դարձյալ մեկից ավելի տարբերակներ, որոնցից ոչ մեկն էլ գործնականում գրեթե չի կիրառվում):

❖ Փոխառյալ բառն այնքան տարածված է, որ հայերեն համարժեքն այդպես էլ համագործածական չի դառնում (հիշենք բավականին վաղուց թարգմանված որոշ բառեր՝ **անանաս-արքայախնձոր, կինոնկար//ֆիլմ-շարժանկար, կենգուրու-ագեվազ** են): Ընդ որում՝ երբեմն հայերեն տարբերակը կարող է շատ բարեհունչ, հասկանալի բառ լինել, ինչպես, օր., **սմայլիկ-զմայիկը, կինոնկար-շարժանկարը** են: Թեև կինոնկարի պարագայում հարցը բարդանում է, երբ փորձում ենք թարգմանել կինոգործիչ, կինոթատրոն բառերը. այստեղ արդեն շարժանկարով բառեր չենք կազմում:

Գրեթե ամեն ինչ թարգմանելու կողմնակիցները հաճախ են ասում, որ օտար բառերի հայերեն համարժեքները ստեղծելը ճիշտ է, քանի որ հայերեն տարբերակները թափանցիկ են իմաստով: Ցավոք, դա միշտ չէ այդպես: Երբ անհասկանալի **օբսիմոռոնը** փոխարինվում է նույնքան անհասկանալի **նրբաբանություն** տերմինով, դրանից ոչ չլեզվակիրն է շահում, ոչ չլեզուն: Օտար **էկզեման** գուցե և անհասկանալի է ոչ մասնագետի համար, սակայն դժվար թե **թրմաքոս** «թարգմանությունը» ավելի հասկանալի դարձնի այն: Կամ էլ արդյոք **ջերմուժ** բառն այնքան թափանցիկ է, որ փոխարինի **կալորիային**: Իսկ կալորիական սնունդը ջերմուժայի՞նն է: Տարիներ առաջ փորձեր արվեցին փոխառյալ **շախմատ** բառը արևմտահայերենում գործածվող **ճատրակով** փոխարինելու՝ առանց հաշվի առնելու, որ ճատրակը նույնպես փոխառյալ է (հնդկերենից): Ուրեմն ո՞րն էր իմաստը ցանկացած արևելահայի համար հասկանալի, համագործածական շախմատը նույնպես փոխառյալ, բայց չգործածվող ճատրակով փոխարինելու: Եվ բնական է, որ ոչ ճատրակը, ոչ ճատրակորդը (շախմատիստ) այդպես էլ տարածում չգտան: Եթե որևէ օտար բառ թարգմանում ենք, նպատակն այն պիտի

լինի, որ թարգմանությունը հասկանալի լինի, իսկ եթե մի բառարան էլ պետք է, որ հասկանա, թե ինչ է նշանակում այս կամ այն «վայ-թարգմանությունը», ո՞րն է թարգմանելու իմաստը: Բժշկական մի հոդվածում հանդիպեցինք **ներբեղմնիկ** բառին, բայց այդպես էլ հնարավոր չեղավ պարզել, թե ո՞ր բառի թարգմանությունն է այն: Ընդհանրապես բժշկության ոլորտում անհաջող ու անհեթեթ թարգմանությունները քիչ չեն. հաճախ բժիշկներին բառարաններ ու հնարամտություն է պետք լինում՝ գլխի ընկնելու, թե որ բառն է այս կամ այն «թարգմանության» տակ:

Թարգմանությունը համարժեք է, եթե այդ բառը իսկապես գործածական է դառնում (կամ գոնե մեծ մասը գիտի այդ թարգմանության մասին), ոչ թե մնում է միայն բառարաններում և երբեմն հայտնվում դասագրքերում ու շտեմարաններում: Ճիշտ չէ օտարաբանություն համարել այն փոխառյալ բառերը, որոնց համար հետագայում ստեղծված հայերեն տարբերակները դեռևս զուգահեռ գործածվում են, ընդ որում՝ փոխառյալ բառն անհամեմատ հաճախ: Դրանք լավագույն դեպքում կարելի է համարել հոմանիշներ. օր.՝ **ռեալիզմ-իրապաշտություն, նովել-նորավեպ, սիմվոլիզմ-խորհրդապաշտություն, կլասիցիզմ-դասականապաշտություն, նատուրալիզմ-բնապաշտություն, պուժե-դիպաշար, կոլորիտ-գունավորում, պոեզիա-չափածո, տեքստ-խոսքաշար** (ի դեպ, երբեմն խոսքաշար են թարգմանում կոնտեքստը՝ համատեքստը, ոմանք էլ խոսքաշարը գործածում են ենթատեքստի (подтекст) փոխարեն) ևն:

Մի՞թե կարելի է հայերեն համարժեք համարել հետևյալ թարգմանությունները՝ **պիկնիկ-զբոսախնջույք, տանկ-հրասայլ, կոմպոզիտոր-երգահան, քիմիա-բնալուծություն (քիմիկոս-բնալուծ), բադմինտոն-փետրագնդակ, բիսկվիտ-կրկնեփուկ** ևն: Սրանցից և ոչ մեկն իրականում նշված փոխառությունների համարժեքը չէ: **Չբոսախնջույք** բառն օգտագործողներ գործնականում գրեթե չկան (ի դեպ՝ **պիկնիկը** ևս): Ռազմական ոլորտում նույնպես **հրասայլը** չի գործածվում, որովհետև **տանկ** բառով կազմվող մյուս բառերի մեջ հրասայլն անհեթեթ է հնչում՝ **հակատանկային-հակահրասայլային, հրասայլորդ, զրահահրասայլային** ևն: **Կոմպոզիտորը** միայն **երգահանը** չէ. դժվար է պատկերացնել, որ Մոցարտն ու Բախը, Բեթհովենը երգահան են: **Սոնետի** համար առաջարկվող **հնչյակը** նույնպես դժվար թե դուրս մղի սոնետ բառը (նույն տրամաբանությամբ պիտի թարգմանենք նաև տրիտլետ, գագել, ռուբայի, թանկա ևն բառերը): Նկատենք, որ վերը նշված բառերի մեծ մասը արևելահայերենը վերցրել ու վերցնում է արևմտահայերենից, սակայն արևելահայերենում դրանք այդպես էլ լայն տարածում չեն ստանում: Որքան էլ ցավալի է, բայց արևմտահայերենը վերջին նվազագույնը 40-50 (եթե ոչ ավելի) տարում գիտության լեզու չէ. արևմտահայերենով գի-

տական աշխատություններ, դասագրքեր, հոդվածներ ևն գրվում են գրեթե բացառապես հումանիտար ոլորտում՝ լեզվաբանություն, գրականագիտություն, պատմություն, արվեստ ևն: Այնպես որ թարգմանված բառերը մնում են սոսկ բառարաններում, գործնականում չեն կիրառվում կամ շատ հազվադեպ են կիրառվում, ու արևմտահայերեն խոսող սփյուռքահային, մեղմ ասած, տարօրինակ չեն թվում ո՛չ **բնալուծն ու բնալուծարանը** (քիմիկոս և լաբորատորիա), ո՛չ **անկարգելն ու անկարգելորդը** (պարաշյուտ և պարաշյուտիստ), ո՛չ **հրասայլորդն ու հակահրասայլային ականը**: Եթե **Ֆիզիկան** թարգմանում ենք **բնագիտություն**, ապա ի՞նչ անենք **Ֆիզիկական մեծություն**, **Ֆիզիկապես**, **Ֆիզիկական ուժ** ևն բառերի ու բառակապակցությունների հետ, **քիմիական մատիտը** արդյո՞ք **բնալուծական մատիտ** է: Արևմտահայերենում **ռադիոն** վաղուց թարգմանել են **ձայնասփյուռ**: Գուցե և շատ թափանցիկ, բարեհունչ բառ է, սակայն **ռադիո-արմատով** մյուս բառերի մեջ գործածում են հենց **ռադիոն՝ ռադիոպլիք**, **ռադիոկայան** ևն: Վերջերս մեկն էլ առաջարկում էր **տեխնիկա** բառը «թարգմանել» **գիտույթ**: Իսկ թե ինչ պիտի անենք **տեխնիկապես**, **(գիտա)տեխնիկական**, **գյուղտեխնիկա** ևն բառերը, հայտնի չէ՞⁹:

Հատկապես վերջին 2-3 տասնամյակում շատ տարածված է օտարաբանություն՝ անհարկի փոխառություն համարել գրեթե այն բոլոր բառերը, որոնց համար հայերեն տարբերակներ են առաջարկվում՝ անկախ այն բանից՝ այդ հայերեն տարբերակը իրականում գործածակա՞ն է, թե՞ ոչ: Շատ լեզվաբաններ (և ոչ միայն լեզվաբաններ) հաշվի չեն առնում այն հանգամանքը, որ վաղուց փոխառած բառը ունի ոչ միայն զուտ անվանողական, այլև հուզական, զգացական, արտալեզվական կողմ, որ հաճախ հնարավոր չէ արտահայտել նոր ստեղծված հայերեն տարբերակով: Օր.՝ **բոլշևիկ**, **կոմունիստ** բառերը արևելահայի համար հուզականորեն երանգավորված բառեր են, իսկ դրանց թարգմանությունը՝ **մեծամասնական** և **համայնավար**, որ վերցրել ենք արևմտահայերենից, դուրս են թողնում բառի արտալեզվական ողջ ինֆորմացիան:

3. **Էկզոտիզմների** մեծ մասն, ինչպես արդեն նշել ենք, ազգային ռեալիաներ են: Սրանք այն օտար բառերն են, որոնք արտահայտում են այնպիսի առարկա, երևույթ, հասկացություն, որ գոյություն չունեն փոխառող ազգի, ժողովրդի պատկերացումների, կյանքի, կենցաղի մեջ, և հետևաբար այդ բառերը չունեն համարժեքներ այդ լեզվում: Այս բառերը գրեթե երբեք չեն դառնում փոխառու լեզվի բառապաշարի մաս:

Էկզոտիզմներ շատ են հանդիպում թարգմանական գրականության մեջ: Դրանք ստեղծում են համապատասխան կոլորիտ, միջավայր: Այս բառերը սովորաբար գրադարձվում-տառադարձվում են՝ հաշվի

⁹ Բոլոր բառերը վերցրել ենք արդեն նշված տարբեր բառարաններից, դասագրքերից, հոդվածներից, համացանցից:

առնելով թարգմանության լեզվի առանձնահատկությունները, լեզվական, մշակութային և այլ ավանդույթները: Ավելի հազվադեպ էկզոտիզմները թարգմանվում են բառապատճենման//կիսապատճենման կամ իմաստային պատճենման միջոցով, սակայն նույնիսկ այդ դեպքում դրանք սովորաբար գիտակցվում են իբրև այլ երկրի, ժողովրդի մշակույթին բնորոշ երևույթներ (**House of Lords - Լորդերի պալատ, սակե- քրնձօղի, ռոմ-եղեգնօղի** ևն):

Էկզոտիզմները բաժանվում են մի քանի հիմնական խմբերի՝ 1) ազգային ճաշատեսակներ, համեմունքներ, 2) ազգային նվագարաններ, 3) ազգային պարեր, 4) չափման և դրամական միավորներ, 5) տիտղոսներ, պաշտոններ, 6) տվյալ ազգին բնորոշ կենցաղային իրեր, 7) ազգային տարազի տարրեր, 8) ծեսեր, սովորույթներ, ավանդույթներ, ազգային տոներ, 9) միայն տվյալ երկրին, տարածքին բնորոշ բուսական ու կենդանական աշխարհի ներկայացուցիչներ, 10) հատուկ անուններ՝ անձնանուն, տեղանուն, աշխ. անուն ևն (հազվադեպ հանդիպող, 1-ին անգամ գործածվող), 11) հասարակական-քաղաքական ռեալիաներ, 12) դիմելիքներ ևն:

Նշենք մի կարևոր բան ևս: Գոյություն ունեն այսպես կոչված **փոխարինելի և ոչ փոխարինելի էկզոտիզմներ**: Փոխարինելի էկզոտիզմ առնելով նկատի ունենք թարգմանական գրականության մեջ հանդիպող այն օտար բառերը, որոնք թարգմանության լեզվում թեև ունեն բառարանային համարժեք, բայց օգտագործվում են բնագրի ազգային կոլորիտը, միջավայրը, ժամանակաշրջանը ևն պահպանելու համար: Օրինակ՝ թեև հայերենում ունենք անգլերեն **mister, mistress, miss**, ֆրանսերեն **madame, mademoiselle**, լեհերեն **pan, pani**, գերմաներեն **frau, herr, fraulein**, իտալերեն **señora, señorita, señorina** բառերի բառարանային համարժեքները, սակայն թարգմանական գրականության մեջ շատ հաճախ գործածվում են սրանց տառադարձված-գրադարձված տարբերակները՝ **միստեր, միսիս, միս, մադամ, մադմուազել, պան, պանի, ֆրաու, հերր, սինյորա, սինյորինա, սինյորիտա**: Այս բառերը նույնպես չենք կարող համարել օտարաբանություն՝ անհարկի փոխառություն միայն այն պատճառով, որ դրանց հայերեն համարժեքն ունենք, քանի որ դրանք միանգամայն այլ նպատակներով են կիրառվում. ստեղծում են օտար միջավայրի, օտար մշակույթի «պատրանք»:

Բերենք էկզոտիզմների օրինակներ թարգմանական գրականությունից:

Յո. Տոմանի և Մ. Տոմանովայի «Սոկրատես» վեպում բազմաթիվ էկզոտիզմներ կան. դրանց գործածության նպատակը մեկն է՝ վերականգնել վեպում նկարագրվող դեպքերի ժամանակը, միջավայրը, համապատասխան կոլորիտ ստեղծել: Պարզ է, որ այդ էկզոտիզմները կան նաև թարգմանություններում (և՛ ռուսերենում, և՛ հայերենում): Դրանց

մեծ մասը տառադարձված//գրադարձված է, իսկ տողատակում կամ գրքի վերջում կան համապատասխան ծանոթագրություններ (դրանք կամ թարգմանության միջոց են՝ նկարագրական թարգմանություն)։

արքուններ - Աթենքի՝ մեկ տարով ընտրվող ինը բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք, **դրախմա** - փողի հիմնական միավոր Հունաստանում, **լեկիթոս** - սրվակ, կավե ոչ մեծ աման՝ անուշահոտությունների համար, **կոտիլե** - հեղուկի չափման միավոր (12 կոտիլե=1 խուս, մոտ 3,3 լիտր), **հետերա** - չամուսնացած, ազատ կյանք վարող կին. Հունաստանում այսպես են կոչվել նաև պոռնիկները, **հիմաստիոն** - տղամարդկանց, երբեմն կանանց երկար թիկնոց, **խիտոն** - գոտևորված անթև, երկար վերնաշապիկ, **պեպլոս** - կնոջ շապիկ, նման տղամարդկանց խիտոնին են¹⁰։

Շ. Բրոնտեի «Ջեյն Էյր» վեպի հայերեն թարգմանության մեջ նույնպես կան էկզոտիզմներ¹¹։ Դրանք կամ տառադարձված//գրադարձված են, սակայն ծանոթագրություններ չկան. օտար բառերի իմաստը պարզ է դառնում համատեքստից.

«Իսկ ինչքան է հեռու: - Հիսուն **մդոն, սըր**», «**Միսս** Սմիթը ձեռքս դրեց երկու **յարդ** երկարությամբ մարմաշի մի կտոր», «Լոռուում ստանում էի ընդամենը 15 **ֆունտ**», «Շտապ պատրաստեք մի քիչ տաք **գրոգ**», «Իմ բաժին մի **պինտա պորտերն** ու մի կտոր **պուդինգ** դրեք մատուցարանի վրա» են:

Շատ են էկզոտիզմները հասկապես արկածային գրականության մեջ: Այս գրականության մեծ մասը հայերեն թարգմանվել է միջնորդ ռուսերենից: Բերենք օրինակներ Հ. Ռ. Հագարդի «Մոնթեսումայի դուրսորդ», Մայն Ռիդի «Սեմինոլների առաջնորդ Օգեոլան» և Ժյուլ Վեռնի «Խորհրդավոր կղզին» վեպերի թարգմանություններից¹²:

էկզոտիզմների մեծ մասը տառադարձվել է, սակայն երբեմն թարգմանիչները բառապատճենումներ կամ իմաստային պատճենումներ են արել, երբեմն էլ համադրել են թարգմանության երկու եղանակ՝ տառադարձումն ու հենց տեքստում կամ տողատակում՝ նկարագրական թարգմանությունը: Ընդգծենք, որ այս դեպքերում հաճախ հենց բնագրի հեղինակն է դիմել այս եղանակին՝ տեքստում միաժամանակ տալով իր գործածած էկզոտիզմների բացատրությունը:

«**Սարգաս** կոչվող ուտելու ջրաբույսեր» (Ժ. Վ., էջ 55), «Անտառում կային մի քանի փշատերև ծառեր, այդ թվում և **դեոդարներ**» (Ժ. Վ., էջ

¹⁰ Օրինակները մեջբերում ենք չեխ գրողներ **Յո. Տոմանի, Մ. Տոմանովայի** «Սուրբատես» գրքից, Եր., 1986 (թարգմ. Վ. Վարդանյան): Թարգմանությունը միջնորդ ռուսերենից է:

¹¹ Օրինակները մեջբերում ենք **Շ. Բրոնտեի** «Ջեյն Էյր» վեպից: Եր., 1988 (անգլ. թարգմ.՝ Ա. Բուդալյան):

¹² Օրինակները մեջբերում ենք հետևյալ գրքերից՝ **Հ. Ռ. Հագարդի**, Մոնթեսումայի դուրսորդ, Եր., 1983, **Մ. Ռիդի**, Սեմինոլների առաջնորդ Օգեոլան, Եր., 1984, **Շ. Վեռնի**, Խորհրդավոր կղզին, Եր., 1985:

36), «Թոշում էին **տրագոպանները**: Դրանք հավի նման թռչուն են և պատկանում են փասիանների ընտանիքին» (Ժ. Վ., էջ 65): «Ոսկե գրահի փոխարեն կրում էին մգդակած բամբակե գրահ՝ **էսկաուպիլներ**» (Հ. Ռ. Հ., էջ 155), «Որքան էլ խմեի, մեսկալի և **պուլկեի** գոլորշին վայրկենապես ցնդում էր գլխիցս» (Հ. Ռ. Հ., էջ 203): Տողատակի ծանոթագրություններում բացատրվում են վերջին երկու էկզոտիզմները (ոգելից խմիչքների անուններ են): Ժ. Վեռնի վեպում շատ են հատկապես էկզոտիկ բույսերի, ծառերի, կենդանիների անունները՝ **կալուստիան, բանկսիա, ագուտի, վապիտի** ևն: Մի քանի օրինակ էլ բերենք Մ.Ռիդից. «Ոտքերին **մոկասիներ** էին, որոնք ծածկված էին **խուննայով**... Դա նրա միակ հագուստն էր՝ ուլունքներով ասեղնագործված, կանաչ թութակների, վայրի բաղերի փետուրներով ու գիշատիչ զագանների մագիլներով զարդարված» (էջ 163), «**Վամպումները** վառվռուն գույներով գրկում էին գոտկատեղը, նրանց տակ խրված էին երկար դանակներ, **տոմահավկներ**» (էջ 122):

Այս բառերն, իհարկե, չենք կարող համարել սովորական փոխառություններ, սրանք հազվադեպ, մեկ-երկու անգամ գործածվող և հիմնականում թարգմանական գրականության մեջ հանդիպող բառեր են, որոնց մեծագույն մասը անգամ գրանցված չէ հայերենի բառարաններում:

Էկզոտիզմներ հանդիպում են ոչ միայն թարգմանական գրականության մեջ: Բնագրային գրականության մեջ էկզոտիզմները շատ ավելի հետաքրքիր դեր են կատարում, ու այստեղ շատ ավելի դժվար է տարբերել փոխառությունները էկզոտիզմներից և օտարաբանություններից: Կախված այն բանից, թե ինչ նպատակով է գործածվել այս կամ այն օտար բառը, այն կարող է համարվել էկզոտիզմ կամ օտարաբանություն: Փորձենք օրինակներով բացատրել ասածը:

Իսահակյանը «Աբու-Լալա Մահարի» պոեմում գործածել է մի շարք օտար բառեր՝ **քասիդ, սերաբ, իբլիս, վուհադի, սուրահ, ջեննեթ, ջեննեմ, սալամ, քոշք, խալիֆա** ևն, սակայն սրանք սովորական փոխառություն համարելը ճիշտ չէ: Այս բառերը էկզոտիզմներ են, որ ունեն ընդգծված արևելյան երանգավորում, բնորոշ են օտար միջավայրին ու հազվադեպ են կիրառվում այդ համատեքստից դուրս: Մրանց մի մասի համար համարժեքներ հայերենում ունենք՝ **սուրահ-գլուխ, ջեննեթ-դրախտ, ջեննեմ-դժոխք, սալամ-բարև** ևն, սակայն այս բառերն, իհարկե, անհարկի փոխառված օտարաբանություններ նունպես չեն. դրանք գործածվել են խիստ որոշակի ոճական նպատակներով՝ վերստեղծելու համար արևելյան միջավայրը: Օրինակ՝

«Բաղդադն էր նիրհում **ջեննեթի** շքեղ, վառ երազներում», «**Վուհադիներից** զով այուքն էր բերում վառ **քասիդները** այրող կարոտի», «Իսկ **սերաբները** նոր տեսիլներով բյուր պատրանքների», «**Մալա մ** քեզ,

արև՝ **շուքք** բյուրաբյուր», «Հողմերն անհեթեթ **ջինների** նման՝ Արու--
Լալայի խոժոռուն դեմքին, Քրքջում էին»...¹³:

Աղասի Այվազյանը 20-րդ դարի մեր ամենահետաքրքիր արձակագիրներից է: Ծնունդով թիֆլիսեցի գրողը հաճախ է անդրադարձել իր ծննդավայրին, և բնավ զարմանալի չէ, որ նրա ստեղծագործություններում ևս հանդիպում են էկզոտիզմներ, որոնք օգնում են վերստեղծելու թիֆլիսեցու կերպարը, թիֆլիսյան յուրօրինակ միջավայրը, այն առանձնահատուկ կոլորիտը, որ բնորոշ է միայն այդ քաղաքին:

«Դիպլիպիտո» ժողովածուի պատմվածքներում հին Թիֆլիսն է՝ իր պատմությամբ, ավանդույթներով, յուրահատուկ գեղագիտությամբ, բազմազգ ու բազմալեզու բնակիչներով¹⁴: Ուստի բնական է, որ հեղինակը գործածում է նաև վրացերեն բառեր՝ միջավայրը, թիֆլիսյան կոլորիտը վերականգնելու, հերոսներին անհատականացնելու համար: Վրացերեն բառերը հանդիպում են ոչ միայն հերոսների խոսքում. երբեմն հեղինակի խոսքն էլ է համեմված վրացերեն էկզոտիզմներով:

Հենց ժողովածուի վերնագիրը էկզոտիզմ է. **դիպլիպիտոն** վրացական ազգային երաժշտական գործիք է:

Էկզոտիզմներ են վրացական ազգային պարերի անվանումները. «Ու պարում է Ակոփը **բաղդադուրի, կինտաուրի**» (13): Էկզոտիզմներ են ազգային տարազի տարրերի անվանումները. «Թիֆլիսեցի Միսգարը՝ շալով ու **չիքիայով** պարուրված, պապական սնդուկի մեջ յոթ վերմակի տակ պահած իր պատիվն ու նամուսը ոսկե քորոցի նման **չիստիկոպիի** ճակատին խրած...» (6):

Զիքիլան երկար քող է, շղարշ, որ երիտասարդ կանայք զգում էին գլխներին, չիստիկոպին կրում էին ամուսնացած կանայք. դա գլխին դրվող թասակի պես բան էր՝ փոքրիկ քողով, որի տակից կախված էին արհեստական կամ բնական խոպոպներ:

Էկզոտիզմ է նաև **կինտո** բառը. «Էլ ի՞նչ **կինտո**, որ ինքն իրեն չհեզնի» (10):

Այդպես էին Թիֆլիսում անվանում ամենաաղքատ խավի ներկայացուցիչներին, որոնք հիմնականում զբաղվում էին ձկնորսությամբ, նաև տնից տուն, թաղից թաղ շրջելով՝ ձուկ, միրգ ու բանջարեղեն վաճառում: Սունդուկյանի «Պեպո»-ի շնորհիվ այս բառը մտել է հայերենի բառապաշարի մեջ, գրանցված է բառարաններում, սակայն այն չի դարձրում էկզոտիզմ լինելուց, քանի որ հստակ կապվում է միմիայն Վրաստանի հետ (փակագծում նշենք նաև, որ եթե մեզ համար կինտոն դրական երանգավորում ունի, ապա վրացերենում այն բացասական է-

¹³ Օրինակները մեջբերվում են ըստ **Ավ. Բսահակյան**, Երկերի ժող. 2 հատորով., հտ. 2:

¹⁴ Օրինակները մեջբերվում են **Ա. Այվազյան**, Դիպլիպիտո (Եր., 1985) ժողովածուից (փակագծում նշվում է էջը):

րանգավորում ունեցող բառ է. հիմնական նշանակությունից բացի՝ ունի նաև անկիրթ, գռեհիկ, անտակտ իմաստներ):

Պատմվածքներում հանդիպում են նաև վրացերեն

.այլ բառեր, որոնք մտել են Թիֆլիսի բարբառի մեջ, սակայն միջին վիճակագրական հայ ընթերցողը այդ բառերը չի հասկանում, այնպես որ դրանք ևս էկզոտիզմներ են՝ օտար մշակույթին, միջավայրին բնորոշ հասկացություններ, օտար մշակույթի պատրանք ստեղծող տարրեր.

Լամազ Գեուրք (սիրուն) (էջ 4), «Չախալ Լադոն խում հայտնի **լոթի** էր» (խմող, հարբեցող) (էջ 14), «Տո հողե մ գլուխդ, **դամբլա**» (անդամալույծ, փխբ. իմաստով՝ շմամ, էշի ականջում քնած կն) (էջ 5), «Էսպես էին խմում Գլախոյի կենացը **դարաչոխելի** համբարները» (բառացի՝ սև չուխայավոր. այսպես էին անվանում լավ արհեստավորներին, նրանց նկատմամբ մեծ էր հարգանքը՝ ի տարբերություն կինտոների) (էջ 18), «Տո՛, ի՞նչ տղամարդ, որ էդ հասարակ բանը դարդ է դարձրել... **Տուտուցություն**» (տուտուց-ցանցառ, թերևսուլիկ մարդ) (էջ 20) են:

Ինչպես տեսնում ենք, այս բառերը հայերեն մոտավոր կամ բացարձակ համարժեքներ ունեն, սակայն Աղասի Այվազյանը գործածել է հենց օտար՝ վրացերեն բառերը՝ Թիֆլիսի շունչը, ոգին, կոլորիտը պահպանելու համար:

Ժողովածուում կան նաև օտարաբանություններ, որ հիմնականում ռուսերեն բառեր են: Ինչպես արդեն նշել ենք, գեղարվեստական գրականության մեջ հատկապես դժվար է օտարաբանությունը էկզոտիզմից տարանջատելը. շատ բան կախված է օտար բառի գործածության նպատակից, ընթերցողին հասկանալի լինելու աստիճանից կն: Աղասի Այվազյանի այս ժողովածուում ռուսերեն բառերը, ի տարբերություն վրացերեն բառերի, չեն անվանում օտար երկրին, մշակույթին բնորոշ առարկա-երևույթ-հասկացություն. դրանք հատուկ են ոչ միայն Թիֆլիսի բարբառին, այլ կան/եղել են նաև խոսակցական արևելահայերենում, մեր մյուս բարբառներում: Դրանք «էկզոտիկ» չենք կարող համարել. «Լամազ Գեուրքին **կուտուզկա** են գցել: Էս նոր **նաչալնիկը** պատիժ դարձավ Թիֆլիսի գլխին» (էջ 4), «Միմզարը գնաց **Տիֆլիսկայա գուբերնսկայա սյուրմա**» (էջ 5), «**Գուբերնսկոյե ժանդարմսկոյե ուպրավլենիեն**» սկի դուռ չուներ» (էջ 5), «Ուզո՞ւմ ես **բոմբ** գցեմ **գուբերնսկի** բերդի վրա» (էջ 5) են:

4. Օտար բառերի մեջ թերևս կարելի է առանձնացնել նաև մի այլ խումբ կամ ենթախումբ, որ պայմանականորեն անվանում ենք **օտարամոծություններ**, քանի դեռ որևէ ընդունված տերմին չկա: Մրանք բառեր են, արտահայտություններ, թևավոր խոսքեր, որ սովորաբար ոչ թե գրադարձվում//տառադարձվում են, այլ փոխառու լեզվում գրվում են փոխատու լեզվի այբուբենով (թեև երբեմն կարող են նաև գրվել փոխառու լեզվի այբուբենով): Լ. Կրիսինը սրանք կոչում է **ИНОЯЗЫЧНЫЕ**

вкрапления¹⁵, Շանսկին՝ **варваризм**¹⁶: Այստեղ ևս տերմինների ճշգրտման, հստակեցման խնդիր կա, քանի որ նույն տերմինի տակ հաճախ տարբեր բաներ նկատի ունեն, կամ հակառակը՝ տարբեր տերմիններով կոչում են նույն երևույթները: Թե՛ հայ, թե՛ ռուս լեզվաբանության մեջ սրանք հաճախ դրվում են օտարաբանությունների (варваризм) տակ՝ տարբեր անվանումներով՝ լատինաբանություն, գաղղիաբանություն, անգլիաբանություն ևն (латинизм, галлицизм, англицизм ևն): Թերևս տերմինների հարցում ավելի հստակություն կմտնի, եթե օտարաբանություն ասելով հասկանանք անհարկի փոխառությունները (**խալաձէլնիկ, ծիլիվիզո, կռանտ, պիլասոս** և նման բառերը), իսկ օտարամուծություն (լատինաբանություն, անգլիաբանություն, ռուսաբանություն ևն) ասելով նկատի ունենանք հենց այն թնավոր խոսքերը, արտահայտությունները, որ հաճախ չենք էլ թարգմանում, ու նույնիսկ գրում ենք օտար լեզվի այբուբենով:

Գրական-գրքային ոճերում հատկապես շատ են լատինական թնավոր խոսքերը: Հայերենում դրանք հանդիպում են մի քանի ձևով.

❖ լատինատառ - post factum, de jure, de facto, O, tempora! O, mores! Terra incognita, persona non grata, Veni, vidi, vici, tabula rasa, alma mater ևն.

❖ հայատառ - դե յուրե, դե ֆակտո, պոստ ֆակտում, պերսոնա նոն գրատա, ալմա մատեր ևն.

❖ թարգմանաբար - O, tempora! O, mores! - O՛, ժամանակներ, օ՛, բարքեր, persona non grata - անցանկալի անձ, post scriptum - հետգրություն ևն:

Սրանց շարքին կարելի է դասել նաև եվրոպական տարբեր լեզուներից վերցրած հետևյալ արտահայտությունները, որոնք հայերենում երբեմն գրվում են լատինատառ, երբեմն նաև հայատառ.

ֆրանս. **tête à tête**//տետ ա տետ, **Cherchez la femme**//շերշե լա ֆամ, **C'est la Vie**//սե լա վի, **Déjà-vu**//դեժավյու,

անգլ. **happy end**//հեփփի էնդ, **OK!**-օ՛քէյ,

իտալ. **finita la commedia**//ֆինիտա լա կոմեդիա, **dolce vita**//դոլչե վիտա,

իսպ. **No pasaran!**//նո պասարան, **Hasta la vista!**//հաստա լա վիստա ևն:

Այս խմբի մեջ են մտնում նաև այն օտար հատուկ անունները՝ թերթերի, ամսագրերի վերնագրերը, երաժշտական խմբերի, ֆիրմաների ևն անվանումները, որոնք երբեմն գրում ենք հենց փոխատու լեզվի տառերով՝ **CNN, BBC, Le Monde, Le Figaro, The Beatles, Queen, Cacharel, Chanel**, երբեմն նաև հայատառ՝ **Մի-էն-էն, Բի-Բի-Մի, Ֆիգարո, Բիթլզ, Շանել** ևն:

¹⁵ Տե՛ս «Иноязычные слова в современном русском языке». М., 1986, էջ 46-47:

¹⁶ Տե՛ս **Шанский Н. М., Иванов В. В., Шанская Т. В.** Краткий этимологический словарь русского языка. М., 1971, էջ 245:

Այս խմբի մեջ թերևս պիտի դնենք նաև խորհրդային ֆիլմերից, մուլտֆիլմերից հայերենին անցած ռուսերեն բազմաթիվ թևավոր խոսքերը, որոնք շատ հաճախ ենք գործածում առօրյա-խոսակցական, նաև հրապարակախոսական, գեղարվեստական ոճերում, սակայն դրանք մի տեսակ դուրս են մնում հայ լեզվաբանների ուշադրությունից համարվելով մերժելի: Բերենք օրինակներ.

Птичку жалко; учись, студент! убью, студент! надо, Федя, надо! все, кина не будет, электричество кончилось; Ларису Ивановну хочу; такие вопросы задаете, неудобно отвечать; такую личную неприязнь испытываю, что кушать не могу; все побежали, и я побежал; и тебя вылечат! ևն:

Այսպիսով, արևելահայերենում օտար բառերը կարելի է բաժանել մի քանի խմբի՝ **փոխառություն, օտարաբանություն, էկզոտիզմ**, իսկ չորրորդ խումբը պայմանականորեն անվանենք **օտարամուծություն**, թեև հարկ է այս բառերի համար առանձին անվանում ստեղծել խոսափելու համար խառնաշփոթից: Սրանց միջև անխորտակելի պարիսպներ չկան իհարկե, սակայն տարբերությունները ևս ակնհայտ են: Մեր լեզվաբանության մեջ այս բառերի միջև քիչ թե շատ հստակ տարանջատում չկա, անմիօրինակություն է նկատվում նաև տերմինների հարցում:

Վերջում նշենք, որ վերը ասվածից բնավ չի հետևում, թե թարգմանելու փորձեր չպիտի արվեն. մենք ունենք համարժեք թարգմանված բազմաթիվ բառեր, որոնք բավականին արագ տարածվել և դարձել են գործածական, կամ գոնե լեզվակիրների մեծ մասը գիտի այդ բառերը՝ **ամնիստիա-համաներում, ալտերնատիվ-այլընտրանք, ժայռուզի-շերտավարագույր, էքսպորտ-արտահանում, իմպորտ-ներմուծում, վալյուտա-արտարժույթ//տարադրամ, կուրս(դրամի)-փոխարժեք, ինտերվյու-հարցազրույց, դիագնոզ-ախտորոշում, միքսեր-հարիչ, USB-կրիչ, կարդիոլոզ-սրտաբան, ինտերնետ-համացանց, միտինգ-հանրահավաք, անտիսեպտիկ-հականեխիչ, ռեյտինգ-վարկանիշ, գրանտ-դրամաշնորհ, էմբարգո-բեռնարգելք** ևն: Սակայն ամեն մի կոնկրետ բառ պիտի թարգմանվի՝ հաշվի առնելով թարգմանության բոլոր նրբությունները, հայերենի առանձնահատկությունները, լեզվական ու մանավանդ արտալեզվական գործոնները: Մենք շատ քիչ ենք օգտագործում նաև ներքին փոխառությունները. եղած բառին նոր իմաստ տալու միջոցով կարելի է ահագին նյարդեր ու ջանք խնայել, ինչպես **mous-մկնիկի** դեպքում: Լավ թարգմանությունները հարստացնում են լեզուն, բայց վերջին տարիներին նկատվող ծայրահեղ մաքրամոլությունը, ամեն օտար բառ անհարկի փոխառություն համարելու միտումը մեր բառարանները կվերածի արհեստական, ոչ կենսունակ, անհեթեթ ու զավեշտական բառերի շտեմարանների:

Բանալի բառեր – *օտար բառեր, փոխառություն, օտարաբանություն, էկզոտիզմ, ազգային ռեալիաներ, թարգմանության խնդիրներ, օտար բառերի թարգմանություններ*

АРЕВИК КАМАЛЯН – *Заимствования, варваризмы и экзотизмы (опыт дифференциации)*. – В статье даётся классификация иноязычных слов в современном восточноармянском языке. В армянской лингвистике до сих пор нет чётких разграничений между обычными заимствованиями, экзотизмами и варваризмами. Мало исследованы, в частности, экзотизмы. В статье сделана попытка разграничить иноязычные лексические единицы, проникшие в восточноармянский в последнее время. Отмечено также, что заметна тенденция переводить иноязычные слова, хотя подчас эти “переводы” трудно назвать эквивалентами, так как не были учтены многие лингвистические и экстралингвистические аспекты и тонкости. Объяснено, почему многие переведённые слова так и остаются в словарях и научных статьях и не становятся общеупотребительными.

Ключевые слова – *иноязычные слова, заимствования, экзотизмы, варваризмы, национальные реалии, проблемы перевода, перевод иноязычных слов*

AREVIK KAMALYAN – *Loanwords, Barbarisms and Exotisms in Eastern Armenian (an attempt of differentiation)*. – In this article, the author gives a classification of foreign words in the modern Eastern Armenian language. In Armenian linguistics, there is still no clear distinction between ordinary borrowings, exotisms and barbarisms. In particular, exotisms are little studied. The paper attempts to distinguish between foreign-language lexical units, penetrated into Eastern Armenian lately. It is also noted that there is a tendency to translate foreign words, although sometimes these “transfers” can hardly be called equivalents, as many linguistic and extra-linguistic aspects, subtleties of translation are not taken into consideration. The article presents the reasons why many translated words remain in dictionaries, scientific articles and are not generally used.

Key words: *foreign words, loanwords, exotisms, barbarisms, national realia, translation problems, translation of foreign words*